[צוללן].

דבי פרסאי — מסקן מרגנייתא. הפרסים העלו מן הים מרגליות. **ומקרייא** "**פרוותא דמשמהיג**". ונמל הפרסים היה נקרא נמל המלכות.

ואגב שהבאנו לעיל את הפסוק "אתן במדבר ארז". מביאה הגמרא דרשה שנאמרה על פסוק זה:

אמר רבי יוחנן: כל עץ שיטה ושיטה שנטלו נכרים מירושלים — עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לה.

שנאמר [ישעיה מא]: "**אתן במדבר ארז, שטה**".

ואין "מדבר" אלא ירושלים.

שנאמר [ישעיה סד]: "**ציון מדבר היתה ירושלים שממה**".

והגמרא מביאה מימרא נוספת של רבי יוחנן באגדה:

ואמר רבי יוחנן: כל הלומד תורה ואינו מלמדה לאחרים — הוא **דומה להדס שבמדבר** [שהוא כהדס, וסביבו יש מדבר], **דליכא דליתהני מיניה**, שאין מי שיהנה מריחו.

איכא דאמרי, יש אומרים שהמשילו את ההדס שבמדבר לדבר משובח:

כל הלומד תורה ומלמדה במקום שאין תלמידי חכמים — דומה להדס במדבר, דחביב.

והגמרא מביאה עוד מימרא של רבי יוחנן באגדה:

ואמר רבי יוחנן: אוי להם לעובדי כוכבים, שאין להם תקנה.

שנאמר [ישעיה ס]: "**תחת הנחשת** שנטלו הבבלים מישראל **אביא** לעתיד לבוא **זהב**, שהוא מעולה מן הנחשת.

ותחת הברזל אביא כסף.

ותחת העצים — נחשת. ותחת האבנים — ברזל".

מכאן שתחת כל דבר שנטלו הגויים מישראל, יקבלו ישראל דבר מעולה ממנו.

ואם כן, **תחת רבי עקיבא וחביריו** שהרגום עובדי כוכבים באכזריות — **מאי מביאין!?** והיינו, שאין להם תקנה.

ועליהם על אותם עובדי כוכבים **הוא אומר** [יואל ד]: "**ונקיתי**, אם אבוא לנקות את העכו"ם משאר העוונות, **דמם לא נקיתי**". לא אנקה אותם על ששפכו את דמם של ישראל.

שנינו במשנה: **ומאין היו משיאין משואות** וכו' **ומבית בלתין** וכו'.

ומבארינן: **מאי בית בלתין?**

אמר רב:

זו בירם. כג-ב

שנינו במשנה: ומבית בלתין לא זזו, עד שהיה רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש.

ומבארינן: **מאי "גולה"?**

אמר רב יוסף: זו פומבדיתא.

מאי "כמדורת האש"?

תנא בברייתא: **כל אחד ואחד נוטל אבוקה בידו, ועולה לראש גגו.**

תניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף הרים וכייר, וגדר והברותיה, היו משיאים משואות בראשי ההרים הסמוכים להן.

והיכן היו אותם הערים?

איכא דאמרי [יש אומרים]: **ביני ביני הוו קיימי.** בין הערים המוזכרות במשנה היו.

איכא דאמרי [ויש אומרים]: **לחד גיסא דארץ ישראל הוו קיימי.** לצד אחר של ארץ ישראל היו עומדות. ומשני צדדים של ארץ ישראל יש דרך שבה מגיעים לבבל [צפון, ומזרח].

מר חשיב דהאי גיסא, ומר חשיב דהאי גיסא. התנא ששנה את משנתנו מנה את הערים הפונות לבבל מהצד אחד. ורבי שמעון בן אלעזר מנה את הערים הפונות לבבל מהצד שני.

אמר רבי יוחנן: בין כל אחת ואחת מן הערים המוזכרות במשנתנו, היתה דרך שאורכה **שמונה פרסאות.**

ומקשינן: **כמה הוו להו,** כמה הן בסך הכל אורך הדרכים — **תלתין ותרתין** 32 פרסאות!

והרי האידנא טובא פרסאות **הוו!** והלא בימינו מידת הדרך בין ירושלים ועד העיר האחרונה היא ארוכה הרבה יותר!

אמר אביי: אסתתומי אסתתום להו דרכי.

הדרכים בין ההרים נסתמו בימינו, וההולכים בדרך צריכים להקיף, ולכן הדרך מתארכת.

דכתיב [הושע ב]: "**לכן הנני שך את דרכך בסירים**". הנני גודר את דרכיך בקוצים.

רב נחמן בר יצחק אמר מהכא מפסוק זה: **דכתיב** [איכה ג]: "**נתיבותי עוה**". עיות את דרכי.

מתניתין:

חצר גדולה היתה בירושלים, ובית יעזק היתה נקראת.

ולשם כל העדים שבאו להעיד עדות החודש בשבת, היו **מתכנסין.**

ובית דין היו **בודקין אותם שם, וסעודות גדולות עושין להם** באותה חצר, **בשביל שיהו רגילין לבא.**

בראשונה לא היו זזין משם העדים **כל היום.** מפני שהגיעו לירושלים מחוץ לתחום. והיוצא בשבת אל מחוץ לתחום שבת [אלפיים אמה] אסור לו לצאת מחוץ לארבע אמות, וכל החצר כארבע אמות היא.[16]

---

16. עירובין תחילת פרק ד'. ואף על פי שעיר נחשבת כולה כארבע אמות בכל זאת אסור היה להם לצאת מן אותה חצר, מאחר שהיונים פרצו פרצות בחומות ירושלים, כמבואר במסכת עירובין קא א. תוספות, רשב"א [ועיין עוד בדברי תוספות ד"ה לא היו. ובפני יהושע וערוך לנר. ובתוספות להלן סוף ד"ה או דילמא וערוך לנר שם].

וכדי שלא ימנעו מלבוא ולהעיד מחמת שאסורים לצאת מן החצר, **התקין רבן גמליאל הזקן, שיהו מהלכין אלפים אמה לכל רוח.**

ולא אלו בלבד התיר להם רבן גמליאל לצאת חוץ לארבע אמות, אף על פי שיצאו אל מחוץ לתחום, **אלא אף חכמה** מיילדת, **הבאה** בשבת מחוץ לתחום **ליילד**, וכן **הבא** בשבת מחוץ לתחום כדי **להציל מן הדליקה ומן הגיים**, חייל שונאים, **ומן הנהר** העולה על גדותיו, **ומן המפולת — הרי אלו כאנשי העיר** שבאו אליה כדי להציל.

וגם לאחר שהצילו **יש להם אלפיים** אמה **לכל רוח** מחוץ לעיר, כדי שלא ימנעו מלבוא בעתיד.

גמרא:

איבעיא להו: האם **בית יעזק תנן, או בית יזק תנן?**

ומבארת הגמרא את השאלה:

האם "**בית יעזק**" **תנן**, שקראו לחצר כך משום מעלתה, ו"יעזק" **לישנא מעליא הוא**, לשון המבטאת דבר טוב הוא.

דכתיב [ישעיה ה]: "כרם היה לידידי בקרן בן שמן, **ויעזקהו, ויסקלהו**". גדר אותו וסיקל [הסיר] את אבניו ממנו.

או דלמא [שמא] "**בית יזק**" **תנן**, שקראו לחצר כך משום צער העדים, שאסור היה להם לצאת משם כל היום. ו"יזק" **לישנא דצערא הוא.**

כדכתיב [ירמיה מ]: "**והוא אסור באזיקים**".

ואף העדים, שאינם יכולים לצאת, הרי הם כאסורים באזיקים.

אמר אביי: תא שמע ראיה לפשוט את הספק, מהמשך המשנה:

דתנן: **סעודות גדולות היו עושין להם שם, כדי שיהו רגילים לבוא.**

ומכאן שלא היו העדים מצטערים שם, ו"בית יעזק" שנינו.

ודחינן: **דלמא תרתי הוו עבדי בהו.** שמא שני הדברים התקיימו בהם: מצד אחד היה להם צער כאסורים, ומצד שני היו נהנים לבוא לסעודות.

מתניתין:

משנתנו עוסקת בסדר חקירת העדים המעידים על חידוש הלבנה:

ונקדים כמה ידיעות להבנת משנתנו וסוגית הגמרא:

א. סדר הילוך החמה: החמה זורחת בצפון מזרח של אופק השמים, ומשם היא עוברת למזרח, וממשיכה דרך הדרום, לכיוון מערב, ובסוף היום היא שוקעת בצפון מערב.

ובימות החורף הילוכה מצטמצם, כמבואר בגמרא.

ב. אור הלבנה הוא החזר קרני אור החמה, המקרינה על הלבנה.

הלבנה עגולה ככדור, ולעולם חציה מואר וחציה השני לעולם אפל.

באמצע החודש, נראה לנו כל חצי כדור הלבנה המואר על ידי החמה.

ואילו בתחילת החדש, נראה לנו רק חלק קטן מחצי הכדור המואר, ורובו מוסתר מעיננו, אלא מופנה אלינו בעיקר חלקו האפל, ואין אנו רואים אלא את שוליו.

ג. כאשר החמה והלבנה עומדות זו מול זו, שנמצאת הלבנה בין כדור הארץ ובין השמש, השמש מאירה כנגד חצי הלבנה הנסתר מעינינו, בקו ישר ממש, ולכן, אין אור הלבנה מגיע אלינו כלל. שעה זו היא שעת המולד

ומשעה שהלבנה זזה מעט, והרי היא עומדת באלכסון מועט לחמה, נראה לנו מקצת מהשטח המואר של הלבנה.[17]

ד. "קרנות הירח": בתחילת החודש ובסופו נראה הירח כמחצית עיגול עם קרניים. קרנותיו של הירח הן אור קרני השמש המוחזרות אלינו משיפולי הצד המואר של הירח, ומכאן שלעולם לא יתכן שקרנות הירח יפנו אל מול השמש אלא רק אל הצד הנגדי. כי "פגימת הלבנה", שהיא הצד האפל של הירח, מופנה תמיד אל הצד הנגדי של החמה, ולא אליה.

כיצד בודקין את העדים?

זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון.

ומכניסין את הגדול [החשוב] **שבהן, ואומרין לו: אמור, כיצד ראית את הלבנה?**

א. האם **לפני החמה או לאחר החמה.** האם היא מקדימה את החמה בסדר מסלולה, ונמצא שהחמה מתקדמת אל כיוון הלבנה.

או אדרבה, היא אחרי החמה, ונמצא שהחמה מתרחקת והולכת מהמקום שבו נמצאת הלבנה עכשיו [ובגמרא יתבאר איזה צד הוא לפני החמה ואיזה אחריה].

ב. האם היא היתה **לצפונה** של החמה, **או לדרומה?**

ג. **כמה היה** הירח **גבוה** מן הארץ, לפי אומדנכם?

ד. **ולאין היה נוטה,** האם קרנות הירח פנו לכיון צפון או לדרום?

ה. **וכמה היה** הירח **רחב?**

אם העד **אמר** שהלבנה היתה **לפני החמה — לא אמר כלום** [מבואר בגמרא].

ואחר כך, אחרי שגמרו לחקור את הגדול שבעדים, **היו מכניסין את** העד **השני, ובודקין** גם **אותו.**

ואם נמצאו דבריהם מכוונים — עדותן קיימת.

ושאר כל הזוגות, היו בית דין **שואלין אותן ראשי דברים** בלבד. שהרי כבר נתברר על ידי הזוג הראשון שאפשר לקדש את החדש, ולכן גבו את עדותם בלי חקירה יסודית.

---

17. על פי תוספות יום טוב.

ולא מפני **שהיו צריכים להם**, לשאר העדים, גבו את עדותם. **אלא** עשו זאת **כדי שלא יצאו בפחי נפש**, על שטרחו ובאו בחינם.

וחכמים דאגו שלא יצאו בפחי נפש, **בשביל שיהו רגילים לבוא.**

גמרא:

בתחילת החדש, סמוך לשעת חידושה של הלבנה, היא נראית דקה מאוד, ואינה יכולה להראות בשעות היום כאשר האור רב, אלא רק סמוך לשקיעת החמה. ובאותו הזמן החמה פונה מן הדרום, ונכנסת אל המערב, והולכת שם עד לקצה הצפון, שבפינה הצפונית מערבית הוא מקום שקיעתה.[18]

השאלה הראשונה ששאלו את העדים היא: כיצד ראית את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה?

ומאחר שביארנו שאין הלבנה נראית אלא סמוך לשקיעה, שאז החמה בצד מערב, והיא פונה צפונה, הרי "לפני החמה" הוא צפון, שהחמה פונה אז לשם, ואילו "לאחר החמה" הוא דרום.

ולכן מקשינן: הרי שאלו את העדים שתי שאלות:

[א] כיצד ראית את הלבנה — לפני החמה או לאחר החמה?

[ב] לצפונה או לדרומה?

וקשה: **היינו לפני החמה, היינו לצפונה. היינו לאחר החמה, היינו לדרומה.**

הרי שאלה אחת היא!?

ומתרצינן: **אמר אביי:** השאלה הראשונה במשנה אינה מתייחסת למקום שבו עומדת הלבנה, אלא לאיזה צד נוטים קרניה.

וכך שאלו את העדים: האם **פגימתה**, הצד האפל שלה היה **לפני החמה**, היה פונה אל מול החמה, **או** שפגימתה היתה פונה **לאחר החמה**, שצידה המואר של הלבנה היה פונה אל החמה, והצד האפל לכיוון הנגדי.

ולכן שנינו בסיפא: **אם אמר** "**לפני החמה**" — **לא אמר** כלום. שהרי לעולם אין קרניה של הלבנה פונות אל החמה.

דאמר רבי יוחנן: מאי דכתיב, כוונת הכתוב [איוב כה]: "**המשל ופחד עמו, עושה שלום במרומיו**" היא לומר: כי **מעולם לא ראתה חמה** את **פגימתה של הלבנה** [הצד האפל של הלבנה, שהוא בכיוון קרנותיה].

וכמו כן מעולם **לא** ראתה החמה את **פגימתה של קשת.**

ומבאר רבי יוחנן:

למה החמה לא רואה את **פגימתה של הלבנה**? משום **דחלשה דעתה** של הלבנה על ידי זה, ועל זה נאמר "עושה שלום במרומיו".[19]

ולמה החמה לא רואה את **פגימתה של קשת**?

---

18. זהו מקום שקיעת החמה בימות החמה, אבל בימות הגשמים החמה שוקעת בתחילת כניסתה [מן הדרום] למערב, דהיינו בקרן דרומית מערבית. וכפי שיבואר בגמרא להלן.

19. מהרש"א.

דלא לימרו, כדי שלא יאמרו **עובדי החמה**:

כד-א **גירי קא משדיא**. הקשת הזו, היא קשת שבה החמה יורה חיצים לעבר הכופרים בה. שדרך היורה בקשת להעמיד את מרכזה מולו, ואת פגימתה לצד פניו. ועל זה נאמר "המשל ופחד עמו".[20]

שנינו במשנה: **כמה היה** הירח **גבוה ולאין היה נוטה**.

פיסקה זו אין מקומה כאן![21]

תנא חדא. שנינו בברייתא אחת: אם העד אמר שהלבנה עמדה **לצפונה** של החמה — **דבריו קיימין**, ואם אמר שהלבנה עמדה **לדרומה** של החמה — **לא אמר כלום** [והטעם יתבאר להלן].

ומקשינן: **והתניא איפכא**, הרי שנינו בברייתא אחרת להיפך:

לדרומה — דבריו קיימין. לצפונה — לא אמר כלום!

ומתרצינן: **לא קשיא**.

כאן, בברייתא האחרונה, ששנינו בה "לדרומה, דבריו קיימין" מדובר **בימות החמה**.

כאו, ואילו בברייתא הראשונה, ששנינו בה "לצפונה, דבריו קיימים", מדובר **בימות הגשמים**.

וזהו טעם הדבר:

[א] כך הוא סדר מהלך החמה:

בתקופות תשרי וניסן, הימים והלילות שווים, והחמה יוצאת מאמצע המזרח, ועוברת דרך הדרום, ושוקעת באמצע המערב.

בימות החמה, החמה יוצאת מצפון מזרח, עוברת דרך הדרום, ושוקעת בצפון המערב.

ביום הארוך ביותר החמה יוצאת מקצה הרוח הצפונית, הסמוכה למערב, ובערב היא עוברת את כל המערב, ושוקעת בקצה הצפון.

ככל שהימים מתקצרים, החמה מתקרבת בזריחה למרכז המזרח, ובשקיעה למרכז המערב.

בימות הגשמים, השמש יוצאת בקצה המזרח סמוך מאוד לדרום, ושוקעת בקצה המערב, סמוך מאוד לדרום.

[ב] הלבנה נמצאת בזמן חידושה בקצה מערבי דרומי של הרקיע, ואין היא נראית אלא סמוך לשקיעה.

וכתב הריטב"א, שכוונת הגמרא לומר שבראה הבורא בדרך הזאת מטעם זה. אך אין ללמוד מהגמרא שחז"ל לא ידעו את טעם הדבר וטבעו "כמו שבודים המחפים עליהן ועל חכמתם דברים אשר לא כן".

20. מהרש"א. וראה הערה קודמת בשם הריטב"א. וכתבו תוספות שהלבנה לפעמים רואה את פגימת הקשת, ואין לחוש שמא יאמרו שהיא משגרת חיצים, מפני שאין הקשת נראית אלא ביום, והלבנה אינה מאירה כל כך ביום. [אלא כנר בצהרים], ולפיכך לא יאמרו עובדיה שהיא משגרת חיצים.

21. מהרש"א.